ԿԻԼԻԿԻԱ

ՀԱՆԴԷՍ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ. 1870, ՕԳՈՍՏՈՍ 14. ԹԻՒ 8.

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

ՍԴՋԱՆՑ

ՄՈՐԹԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Կիլիկեայիս նախորդ թիւերով, աղէկանոց ակռայներուն բերնի եւ մազերու վերաբերեալ առողջաբանութիւնը խօսեցանք. այսօր պիտի յառաջ բերենք նոցա մարմինը գոյող մըրթի առողջաբանութիւնն, այսինքն, մըրթն, որ առողջութեան ճշմարիտ հայելին է. արդարեւ մըրթն իր վայելութիւնն, իր բարակութիւնն եւ իր բնական գոյները միմիայն առողջ եղողներու վրայ կտեսնուի, եւ իր մըրթին ամենէն մեծ առողջարար գերդն է, ընակոր ստամոքս մը: Մաքրութիւնն եւ յաճախ բաղնիքները մըրթին փայլունութեան եւ առողջութեան ամենէն ապահով պահապաններն են, արդարեւ մեծ չիմաստութիւն եւ ազխուժութիւն է վնտռել այն՝ բոլոր չրերէն եւ իզերէն ինչոր առողջաբանութիւնը կրնայ տալ: Շատ աղ-

ջիկներու երեսի վրայ բիծերը կաւմնուին, դուս անհետացը-
ցընելու համար չատ տեսակ ջրեր, և իւղեր կգործածեն որք
ընդհանրապէս անօգուտ ըլլալեն զատ վնասակար են, չատ
անգամ, ըսենք ընդհանրապէս՝ բոլոր կազմուածքը թունա-
ւորիչ բաղադրութիւններ պարունակելնուն. և դիտնալու է
թէ, սոյն բիծերուն աղջկանց երեսներուն վրայ երևան ել-
լելուն միակ և գլխաւոր պատճառն է նոցա արեան քիչու-
թիւնն և ջրոտութիւնը: Շարունակ նստուկ ժամանակ անցնելն,
ստքերը պաղեցնելն, աղիքներուն պաշտօններուն տկարութեան
առթիւ են, աղջկանց երեսի գոյնի փոփոխութեան, մորթային
զանազան հիւանդութեանց ճակտի վրայ զանազան խարան-
ներու, և երեսի շատ տեսակ գուրս ուռածներուն գլխաւոր
պատճառն է ստամոքսի մարսողական պաշտօններու խան-
գարումը: Բայց եթէ, ինչպես որ շատ քիչ անգամ կպա-
տահի, ժառանգական և լծնէ է, ամեն չանք ճիգ և աչխա-
տութիւն զանոնք անհետացնելու համար անօգուտ է. ասոր
համար դարձեալ կյիշենք թէ այսպիսի բիծերն դիմաց
մորթին բնական գոյնի փոփոխութիւններն անհետացնելու
համար, բնաւ երբէք որ և է ջուր մը գործածելու չէ, որով-
հետև կապարի, սիւլիւմէնի, և քեաֆիրիի նման թոյներ կը-
պարունակեն. այս առթիւ կյիշենք Ֆօնտակրիվի սա խօսքը,
թէ, քսակն և մորթն ալ միանգամայն կվտանգին:

Բայց բոլոր հիւանդութեանց մէջ, մարմնոյն դեղեցկու-
թիւնը վտանգի դնող ծակկի նման և չափ հիւանդութիւն
չկայ: Այս հիւանդութիւնն, ըսենք պատուհասն, որ մարդուս
կեանքը վտանգելու դոհ չըլլալով, աչքերը ջնասելը բա-
ւական չհամարելով, դիմաց վրայ ճնշոյն և տէւ բիծեր և
նշաններ կթողու, բայց այսօր պատուհասի միջոցաւ, բոլոր
այս դեղեցկութեանց և վտանգներուն դէմն առնուած է:

Այսոր համար, պէտք է որ մայրերը, պատուհասին
կրկնակի աղէտութիւնը չմոռնան, այսինքն թէ կենայ և թէ
գեղեցկութեան նկատմամբ: Մայրերը պատուհասի այս եր-

կու յատկութիւնները տալըելով ոչ միայն մեկ անգամ իրենց զաւկները պատուաստելու են, այլ երկու անգամ, չպատուաստելէ յառաջ եկած ամեն տեսակ վտանգից և դէշութեանց դէմն առնելու։

Ծաղիկ կոչուած հիւանդութիւնն յայտնի է թէ մին և թէ միւս տեսին վրայ մի և նոյն ազդեցութիւնն և գործողութիւնն ունի. բայց իր հետևութիւնները, դեղեցկութեան նկատմամբ, անբաղդատելի կերպով աւելի ձգտակար է աղջկանց։

Այս աւթիւ պատուաստի պատմութիւնն ընելու դիտաւորութիւնը չունինք, այլ միայն պիտի աշխատինք մայրերուն ու ծնողաց իրենց զաւկները չպատուաստելու համար ունեցած իրաւանցներուն բնաւ ունկնդիր չըլլան. համոզուելու են թէ պատուաստան, որոյ հնարիչն է Անգլիացի Ջէներ բժիշկը, մարդկութեան եղած աղէկութիւններէն մին է. կան բաներ այս աշխարհիս մէջ, որ եթէ հազարակաց խօսքին և կարծեաց ուշադիր ըլլալով, ետ կենան, փորձառութիւնն ու ժամանակը ցնորքը կհամոզեն թէ ըրածնին աղէկ է կամ դէշ. բայց այսպիսի պարագայի մէջ ժամանակի կորուստը, մեծ վտանգ է. դի համոզուած ըլլալու է թէ, առանց պատուաստի թողուլը կամ մնալը, դինովութենէն և ասեղնաւորհրացանէն աւելի չատ զօրի առիթ է։

Բարեբաղդաբար այս մասին, այսինքն պատուաստի դէմ հազարակութեան մէջ ընդհանրացած և տարածուած նախապաշարմունքներն օր ըստ օրէ պակսելու և վէրջապէս անհետանալու վրայ է։ Եթէ ըսողներ կան թէ պատուաստը թոքախտի, թիֆոյդի, խըզամախի, խըշըլի հնձակայ կընէ, այս կարծիքը բոլորովին ծուռ և անհիմն է։ Եթէ այսօր վերոյհիշեալ հիւանդութիւնն աւելի չատցած կամ ընդհանրացած են, պատճառն աւելի կամ միակ մեր այս դարուն ապրելու եղանակէն կախումն ունի, քան թէ զպատուաստան. ընդհակառակն, երկարակեցութիւնը, դեղեցկութիւն աւելի ընդ-

հանրանալուն և համրութեան օր ըստ օրէ պակսելուն նպաստած է։

Իսկ պատուաստելու մասին հասարակութեան մէջ այնպիսի սխալ կարծիքներ և նախապաշարմունքներ կան, որք բոլորովին ջնջելն ու անհետացնելն, ամեն մարդու, և մանաւանդ բժշկայ պարտաւորութիւնն է։

Ինչպէս, Ա. Նախ և առաջ պէտք է համոզուիլ և տվրիլ, թէ տարուան չորս եղանակաց մէջ կրնայ պատուաստիլ. թէ եղանակաց մին, միւսին վրայ գերազանցութիւն չունի։ Եթէ պատուաստան աւելի դալնան եղանակին յաջողիլ կերևի, պատճառը սա է թէ, աւելի այս եղանակին ընդհանուր կանոն մ'ըլլալն, որովհետև այն տաեն պատուաստը թեթև կըլլայ։ Իսկ ձմրան մէջ ընդհանրապէս, պահուած պատուաստ գործածուելուն համար է, այն տաեններուն պատուաստան յարգելի չէ, դի շատ անգամ չբռներ,

Բ. Մարդերն ընդհանրապէս, որոշեալ տարիք մը ընտրած են պատուաստելու. բայց այս ալ բոլորովին ծուռ և սխալ դաղափար մ'է։ Իրաւ է որ ծաղկի հիւանդութիւնն երեան չելած ժամանակ մինչև 5, 6 ամիս ուշացնելը վտանգաւոր չէ, սակայն, եթէ այս հիւանդութիւնը քիչ քիչ տեսնուի հասարակութեան մէջ, որ այն տաեն վայրկեան մը կորսընցնելը մեծ վտանգ է։

Գ. Ամենայն ղգուշութիւն ի գործ դնելու է ախտայները բռնելու տաեն չպատուաստել. արդէն ոտան այս տեսակ այսինքն ախտայ հանելուն համար բաւական բորբոքման մէջ գտնուելուն կաւելնայ ևս պատուաստի աւելիւ։ Պատուաստելու ամենէն յարմար տարիքն է, եթէ ծաղկի հիւանդութիւն չկայ 5 կամ 6 ամսուան տարիքն, ուսկից ընդհանրապէս, երկու ամիս յետոյ, վարի ծնօտի առաջին և երկրորդ ակռայները դուրս կելլեն։ Չ'իսօն բժիշկն, իր երկու գաւակները պատուաստելով, ծնելէն երկու երեք ժամ ետքը, կըսէ թէ խիստ աղեկ յաջողեցաւ իսկ այս առաջին

ամիսներուն մէջ պատուաստելը, նորածին տղայք զանազան հիւանդութեանց ենթակայ ընելու վախը, բոլորովին երեւակայական և անհիմն վախեր են։ Հիւսօն բժիշկը բազմաթիւ փորձեր ընելէն յետոյ, սա եզրակացութիւնը կընէ նորածին տղայ մը երկու ամսու ընելուն յետոյ պատուաստելով, հարիւրին 90ը կ՚ապրի, իսկ երկու ամսու չեղածին պատուաստելուն մէջ հարիւրին 10ը հազիւ կ՚ապրի։ Սակայն հասարակ է որ, կըսենք թէ, երբ ծաղկի հիւանդութիւն չկայ, պէտք չէ աճապարել այլ աւելի օդտակար է սպասել մինչեւ որ տղան 5 կամ 6 ամսական ըլլայ։ Իսկ եթէ լսուի թէ, ամրդին անդին ծաղկի հիւանդութիւնն երեւան ելլելու վրայ է, բնաւ երբէք ժամանակ կորսընցնելու չէ, և անմիջապէս պատուաստելու է ինչ որ ալ ըլլայ տարիքը։

Շարունակելի։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՅՈՒՆԱՅ ԵՒ ՆԱԽՆԻ ՈՒՐԻՇ ԱԶԳԱՑ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒԹԻՒՆՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ

Սակայն յոգուածով* ցուցուցինք, թէ Յոյնք ալ, նոր դարուս պատմիչներուն նման հասկցած էին թէ, պատմութիւնը միանգամայն դիտութիւն և արհեստ մ՚է. այնպէս որ նոր դարուս պատմիչներն անոնց վրայ սա գերազանցութիւնը միայն ունէին թէ, ասոնք անոնցմէ աւելի բան գիտեն, և

*Տե՛ս Կիլիկիա հատոր Ե. երես 101։

այս ալ ժամանակին աւելի երկայն ըլլալուն համար. պի որչափ ժամանակն աւելի ըլլայ, այնքան աւելի կըլլայ պատմելու իրերն ու դէպքերը։

Բոլոր Աղբերը, մինչև անգամ ամենէն վայրենիները կվախնային իրենց պատմութիւնն ունենալ. եթէ դիր ճանաչէն, եթէ գիրք մը պիտի ունենան, և այս գիրքն ալ յատկացած պիտի ըլլայ հին օրերու յիշատակի. պիտի ըլլայ անցեալին առ ապագայս թողուելիք ժառանգն։ Եթէ գիրն անճանաչ է, պատմութիւնն առածով խառնելով ըլլալով, բոլորովին սրբազան պիտի ըլլայ. կար թէ մանաւանդ օրէնադրութիւնք, յիշողութիւնը խրատելու, կարդալու թիւնն աւելցնելու յատկացեալ, բաւական պիտի ըլլան հին աւանդութիւններն անկորուստ պահելու։ Մինչև անգամ նոր աշխարհին մէջ, այս տեսակ մեկ քանի պատմական մատեններ, Սալանիայի առաջին յաղթողներուն ընդող նախապաշարումէն ազատ մնացած են։ Մեքսիկայի մէջ Հիերօգլիֆիկ յիշատակարաններու, Ամերիկոյ կեդրոնին մէջ մեկ քանի բերանացի աւանդութեանց միջոցաւ, թուականները ուրոշելին, թագաւորական Պէյերը վերսաին կանդնելէն, վերջապէս Ամերիկական ճարտարապետութիւն և դեղաբանութիւն յօրինելին։ Բայց, այս երկար և դժուար աշխատութեան տուած օգտին ծառայութեան դէմ, կրնա՞նք պատմութեան այս նախնական կտորները բաղդատել Հերոդոտի մը Թիւսիտիտի մը գործերուն համար։

Հնդիկ հին գրականութեան մեծ ժողովածոյն մէջ բան իսկ պատմական և ոչ մեկ գործ մը կտեսնուի։ Իր (Հնդիկ) խոր հոգեղներուն անհունութեան մէջ կորսնցած, որոյ մէջ Աստուծոյ գործը մարդուն գործէն չզանազանիր, Հնդկաստան կերևի թէ, բնաւ յարդ տուած չէ ժամանակին։ Իր պատմութեան ճշմարիտ տարերքն իր անհուն Աստուածներուն մէջ ընկղմուած են, ուսկից ամենէն նուրբ քննադատութիւնը դժուարութիւն կկրէ զանազանք դուրս հանելու, որովհետև անոնց

մեջ ոչ կանոնաւոր հնաբանութիւն և ոչ սերնդաբանութիւն կայ։ Հնդկաստանին դուրս է որ կարելի եղած է մեկ քանի հաստատ գիրքեր գտնել, որք օգնած են իր առաջութեանց մեջ շարք մը դնել։ Կարելի եղած է այն ինչ դիւտոյ ժամանակ մը տալ, յունաց յատկացեալ եղող ճշդութեամբ Մակեդոնական պատմութեան մեջ նշանակեալ դիպաց զանոնք մօտեցնելով։ Միւս կողմանէ Զինաստանցիք, որք խիստ ուշադիր են ժամանակաց ճշդութեան մեջ, օգնած են Հնդկաստանցւոց հնաբանութիւնը հաստատելու և Զինական գրոց մեջն է որ պետք է սովրիլ այսօր, Հնդկաստանի երկրին մեջ ծնեալ սերնդեան պատմութիւնն, որ պրահմանական օրէնսդրութեանց հակառակ ամենայն յայտնութեամբ այնքան ատեն մնքաած են։

Զինեացւոց ճիշդ միտքն, յիշատակները դասաւորելու և ծանչնալու ճարպիկութիւնը, նախ և առաջ յոյս տուած են այս ժողովրդեան մեջ Յունաստանի և Հռովմայ պատմութեանց հետ բաղդատելու արժանիք մը դառնալ. բայց այնպէս չ. նախ և առաջ այս ճշդութիւնը չատ անգամ առերես է։ Հնաբանութիւն մը ունին, որ առանց ընդմիջելու Քրիստոսէ մինչև 23000 տարի առաջ կելլէ։ Կհպարտանան, այն միջոցին, արդէն գիտնական քաղաքական կազմուածք մ'ունենալուն վրայ. բայց որ կիներ և Նոռաբ Պիօթ, ցուցուցին, թէ այն պատմութեանց վկայականը Քրիստոսէ Ը. ը կամ Թ. դար առաջ չբարձրանար։ Գիտենք թէ Քրիստոսէ 203 տարի առաջ բռնաւորի մը հաճոյքը բոլոր հին գիրքերն այրել տուաւ, թէ դարուց շարքը վերստին նորոգուեցաւ, այն ատեն, մեկ քանի գիրք ազատ մնալու հնարհիւ։ Նոյնպէս պետք է գիտնալ, թէ նոցա պատմութեանց ճշմարիտ մասին մեջ Զինացւոյմէ գրուած պատմութիւններն այնքան չոր, այնքան համառօտ են և քիչ մեկնութիւն կպարունակեն, որոյ համար Նոռաբ Պէօթ կգտաւեր թէ անկարելի է նոցա թարգմանութիւնը կարդալ։ Պատմուի թէ Զինաստանի մեջ պատմական

դրասենեակ մը կայ, ուր տարուէ տարի կժողովուին, ամեն մէկ տէրութեանց ատենադպիրները, ինչպէս իշխանաց ծնունդը, պաշտօնէից փոփոխութիւնը, պատերազմունք, խաղաղութեան դաշնադրութիւնք, լրհեղեղ, խաւարումն շուքի և արեւու ևայլն: Ջինաստանի պատմիչը բոլոր տուն կարձանագրէ առանց որ և է անձնական տեղեկութեանց և ծանօթութեանց:

Ասորեստանի, Պարսկաստանի և Եգիպտոսի մէջ, իրաւ է որ պատմութիւնը նշանաւոր որպիսութիւն մը կընծայէ: Բայց այս տէրութեանց ատենադպիրները նշանակող և ատենդող գիրքերը կորսուած են: Զանոնք կճանաչենք բանաստեղծական յիշատակարաններով: Ինչպէս, մեծ Ռամզիսի ժամանակի թղթէ կտոր մը, մինչև այսօր պահուած ըլլալով, Եգիպտոսի հին պատմութեան դաշտիար մը կուտայ, և այս դրականութիւնը մի և նոյն սկզբնամբ դրուած է ինչպէս են մեզ ժամանակակից պատմութիւնները: Ասկայէս որ այն կորուսեալ գիրքերն այսօր մեծ ծառայութիւն մ'ընծայել չէին: Կտեսնուի թէ, Ասորիք, և Եգիպտացիք, իրենց պատմութիւնը խիստ դիւրահասկնալի ընել ուզեցին, պատերու բաներուն վրայ առնախաշտոր գրերով գրեցին, որք մինչև այսօր ճնացած են:

Նոյնպէս հինեերուն կրօնքն, որ Եգիպտոսի կրօնից մէկ մասը կկազմէր, յարմար է յիշատակաց ճշդութիւնը գարուց ի գարս յաջորդել և ապահովել: Վերջապէս ամեն իշխան իր մահուընէ ետքը չԱստուած եղած էր. այնպէս որ իր պատուոյն համար տաճարներուն մէջ գծագրուած փորուած աղօթքները պատմութեան այնքան երեսներ կբազկացնէին: Ասրդարև այս պատմութիւնը մեծ և գեղեցիկ է. այս առիթիս կըսե Էճերը, Թասիտի հետևեալ կտորն աւելի կհամոզէ և կհաստատէ բսածնիս, ինչպէս,

"Ձերմանիքիս Եգիպտոս դնաց, հնութիւններն աչքէ անցնելու. ուր տեսաւ Թէպէսի մեծ աւերակներն: Ասմենախոչոր յիշատակարաններու վրայ գծուած Եգիպտական գիրերն

այս հին քաղաքին ճոխութիւնը կապացուցանէին։ Ներքնի կրճատման մը, որուն կաղաչէր, այն դրուածներուն նշանակութիւնն իրեն մեկնել, թէ քաղաքը կպարունակէր 700000 հոգի աւելի մարդիկ, պատերազմի ընելու հանակին մէջ, որոնց պատգամ էր Ռամզիս Թագաւորը Լիբիէն, Եթովպիան, Մէսինը, Պարսկաստանը, Պաբելիանը, Սիրիէն նուաճեց։ Թէ բոլոր այն քաղաքներն, ուր կընակէին Սերիացիք, Հայք, և Քաբատոսէն սկսեալ, մինչ որ Պելոյնի ծովէն կատարածուի մինչև Լիսիայի ծովակը, բոլորն ալ իր տէրութեան մէջ մտած։ Ու և նոյն արձանագրութեանց մէջ կկարդացուէր այնքան ժողովրդոց որոշեալ հարկերն, ոսկիի կամ արծաթի քանակութիւնը, զէնքերու և ձիերու թիւը, տաճարներու ընծայեալ գոհաբերութիւններն ու փղոսկրները, ցորեանն ու ուրիշ պարէնները, զորս պարտաւորեալ էր ամեն ազգ ընծայել։ Մինչև այսօր այն տեղեկութիւնները ուսուց քարերուն կտորանքները. Փարիզի միւզէներու մէջ կտեսնուին։

Ասարեսանդի և Պաբսիկ արձանագրութեանց թարգմանութիւնն, որոնց մէջ Սարիօն և Տարիուս, իրենց յաղթութեանց յիշատակն յաջորդ սերունդոց կատանդէն, Ասիոյ հին ժողովրդոց պատմութեան նման գաղտնիար մը պիտի ուսուցանէ։ Բայց աւազան ըսուածքի հակառակ կուգայ, Օկիսմիի քաղաքական գործոյն, որնոր մեր Եւրոպական գաղափարաց ճշմարիտ յիշատակարանն է։

Յունաց հետ, պատմութեան գիտութեան նկատմամբ Ս. բևեռեան մէջ միակ ազգ մը կայ, որ է հրեայ ազգն։ Ս. գրքերն պատմութեան գիրքեր ունեցան, որոց մէջ ոչ ազգաբանութեան և ոչ ոճի և ճարտասանախօսութեան պակասութիւն կայ։ Բայց այսու ամենայնիւ սա պակաս է թէ պատմաբանին անձնական խօսք չկայ բնաւ։ Ս. յս գործերն, որք պարզապէս միայն ազգային են, բնաւ երբէք անհատական խօսք չկայ այնպէս որ կկարծուի թէ, ամենքն ալ մի և նոյն սկզբունքն ունեցող գպրոցաց մէջ գրուած են։

Հրայներով, Յունաստանի կմծաւենանք. որովհետև Աստուածաշունչն, ամենուն համար ընդհանուր գիրք մը եղաւ, թարգմանութեամբ։ Ոչ փիւնիկեցիք, ոչ Եթիւռիք, ոչ Կօրտացիք, դրականութիւն թողուին։

ՍԵԽՍՐՀԱՏԱԿԱՆ

Ս. յօր, որ Գաղղիա և Բրուսիայ կապտերազմին, օգտակար կղտաւնք, հետևեալ կարևոր տեղեկութիւնները տալ, Սէզան և Լօրէն Գաղղիացի քաղաքաց վրայ, որք կապտուցանեն իրէ, տասնոյ երկուքն ալ դերմանական երկիրներ են։

Լօրէն անուն քաղաքներն ի սկզբան վերին Ռէնի մասը կկազմէին. յետոյ Պուրկօյնի, Գերմանիոյ տէրութեան մէջ անցան։ Որ տաեն կրօնական պատերազմները Գերմանական Վիճակները տակնուվրայ ըրին, Գաղղիա յարմար, պատէհ տաեն պատ իր դրացիներուն բաժանումէն, Մեցի, Թուլի և Վերդունի (որ այսօր Վերտիւն կկոչուի) տէր ըլլալ. այս սկսաւ Գաղղիա ընել 1552 ին և կատարեց 1558 ին, որ բոլորովին տէր կոչուեցաւ 1648 ին Վեսֆալիոյ դաշնադրութեամբ։ Մէկ դար մը յետոյ 1735 ին, Հապսպուրկ-Լօրան, Թօսքանայի հետ փոխանակելով, Բօլոնիոյ Ամանիզլա արտաքսեալ թագաւորին տուին Լօրէնի և Պարի կոմսութիւնները, որոնք վերոյիշեալ թագաւորին (որ Լուդովիկոս ԺԵ. դի քերայրն էր) մահուընէ յետոյ Գաղղիոյ տէրութեան հետ միացան։ Վերջապէս Սղդայլին Ժողովը ալ Լօրենի միացուց Ժողովրդական քուէի ժիզութեամբ, Բիւթլենճընի, Ռօյենճընի, Վեզերոնճընի իշխանութիւնները, Քրիչճընի տէրութեան գաւառները, Սաարլուերընի Նազովիկեն գաւառները, Տըրուլենճընի սահմանները, Տիրենճընի իշխանութիւն և Սալմի գաւառները։

Բ.սինք նահ.մէկ, Լօրէն, որչափ որ ալ Գերմանիոյ կը-վերաբերի, գերմանացի էր երկայն ատենէ ի վեր, ժողովը-գեան նկատմամբ, միայն փոքրիկ մասամբն։ Ա.յս մասն, ուր 1751 էն ի վեր, Գաղղիոյ հետ միասաւ, օրէնքները, ամբաստիւնք և լեզուք բոլորովին գերմանացի եղան հե-տեւեալ գաւառներէն կբաղկանայէն, ինչպէս, Ֆալզպուրկ, Ֆլինսպիճնճըն, Սաարպուրկ, Ալպերհոֆհօֆ, Տիէօզ, Լօրչին-ճըն, Շամօ, Սալին և Վ.իք, 116 ի չափ դիւղեր 65000 բնակիչներով, բոլոր ատոնք լա Մէօրթ կոչուած վիճակին սահմանի մէջ կպարունակին։ Իսկ Մօղել մէջ կգտնուին, Պու-զընվիլ (որ նախ Պուզենվիլը կկոչուէր) Պօլըն (որ այսօր Պոլէյ կըսուի), Ֆալբընպուրկ, Բանճ և Վ.իճի, Սարբրինկը Նրօսպրինչըն, Սէնդավօյս, Սաարլուլ, Սաարկըմին, և Ռօր-պախ. բոլորը մէկէն 43 ու կէս քառակուսի մղոն. 226 դիւ-ղերով և 189400 բնակիչներով։

Բոլոր Լօրէն երկիրները 4 դաղղիացի վիճակներ կկազմեն, ինչպէս Վօժ, Մէօրթ, Մօղել և Մէօզ, 1,601,951 բնակիչներով, որոնց մէկ հինգերորդ մասը գերմանական ազգէն են։

Իսկ Ալզասի գալով, ի սկզբան բոլորովին գերմանական քաղաք էր և կվերաբերէր վերին Ռէնի. Վեսպֆալիի դաշ-նագրութենէ սկսեալ Գաղղիոյ անցաւ. 1074 ին Ալզասի կայսերական ազատ քաղաքները բռնութեամբ առնուեցան. 1860 ին ժողովրդեն 600 իշխանութիւններ Գաղղիոյ տուին քաղաք և դիւղ։ 1861 ին Սմբրազպուրկը մնանութեամբ Գաղղիոյ անցնել տուաւ, և վերջապէս Լունեվիլ (1801) խաղաղութիւնը Ռէնի արևելեան երկայն մասը գերմանիայէն զատեց, և եղաւ մասն Սմբրազպուրկի և Զալի։

Ալզաս 150 քառակուսի մղոն է 1119155 բնակիչք գեր-մանացի ազգաւ և 30000 Ժանիք լսուին ցեղէ։ Բոլոր գա-ւառին մէջ չկայ տեղի անուն մը որ Գաղղիացի ըլլայ, բացի անոնցմէ որ Գաղղիական կառավարութիւնը բռնութեամբ փոխած է։

Վերջապես ինչպէս ալ ընէ և ըրած է, Գաղղիա, այս երկու գաւառաց մէջ Գերմանական երկիրն 230 քառակուսի մղոն է 1427 գիւղերով և 136,000,000 բնակիչներով այսինքն Պասէ չափ։

ԳԱՍՄԱՆ

ԱՆԳԼԻԱ

ԵՒ

Իր երկրային և ծովային կարողութիւնը, իր վաճառականութիւնն, իր արհեստն, իր հանգային հարստութիւնները և իր եկամտը։

Պատմուի թէ, Ակօմը, Գերմանացի բանաստեղծը, 1809 թուականին Նաբոլէոնի հետ խաղաղութիւն ընելու առեն, ըսած է թէ, "Գաղղիացիք եթէ միւս ազգերէն կը զանազանին, չէ թէ իրենց լեզուաւն և իրենց դերասանութիւնովը է, այլ աշխարհագրութիւն չդիտնալնին է։" Գ. Հիմլի կըսե թէ, դրեթէ Ակօմի մեկ դար առաջ այս ըսածն, այսօրուան համար ալ ճիշդ է։ Գաղղիացիք կըսէ, վերոյիշեալ դասատուն, աշխարհագրութեան վերաբերեալ մանաւանդ տեղեկութիւններէն, թիւերէն և վիճակագրութիւններէն կը նեղանան։

Մենք Ակօմի և Հիմլիի թողլով Գաղղիացւոց ուրիշ ազգաց մէջ տեսնուած տարբերութեանց վերաբերեալ դիտողութիւնները, խօսինք առ այժմ մի միայն Անգղիացւոց վրայ։

Ինչպէս, Անգղիոյ զինուորական ծովային զօրութիւնն ունի 16500 թնդանօթ. իսկ Գաղղիա միայն 12400։

Արդարև տարբերութիւնը մեծ է. այսու ամենայնիւ, եթէ Անգղիոյ պաշտպանելիք տահմանագլուխներն ու գաղթականութիւնները քննելու ըլլանք, կգտնենք թէ Անգղի-

այլեւն աւելի է Գաղղիայէն. բայց Անգղիացիք այս նկատմամբ, սա տարբերութիւնն և գերազանցութիւնն ունին թէ, ծովային վաճառականութիւննին խիստ ընդարձակ է: 1860ին Անգղիա 25500 առագաստաւոր և 2000 շոգենաւները ունէր, և 19500 նաւալ դաղթականութեանց յատկացեալ, որոնց ամենը կընէ 37000: Իսկ Գաղղիա ունի 15000 առագաստաւոր և 330 շոգենաւ բայց այս չէ ամենը: 1861ին Անգղիա իր պատերազմական նաւերուն մէջ 70000 զինուոր կըհամրէր, և 270000 ալ վաճառականական նաւեր, որոնց ամենը կընէ 350000 մարդ: Իսկ Գաղղիացիք հազիւ 100000 հոգի ունին:

Անտարակոյս, շոգենաւին գիւտն, Անգղիոյ համար, ակարութեան ճշմարիտ պատճառ մ'է: որովհետև այսօր, ամեն ազ նաւաստի կընայ ըլլալ, մեքենագործք, առագաստաւոր նաւուց նման նաւաստիի կարօտ չըլլալուն: Բայց ոչնչի որ ալ Գաղղիա այս մասին Անգղիոյ վրայ գերազանցութիւն ունի, այսու ամենայնիւ, Գաղղիա դեռ շատ ոտքար է Անգղիայէն այս նկատմամբ:

Անգղիա ունի նաեւս, Աչխարհիս ամենէն հռչակաւոր նաւահանգիստները: Բօրթսմուտը Պրէսթէն աւելի մեծ է: Իր վաճառականական նաւահանգիստները Գաղղիոյ նաւահանգիստներէն աւելի գերազանց են. ինչպէս Լօնտօն և Լիվըրբուլ Մարսիլիայէն աւելի մեծ են, և որք աչխարհիս մէջ միակ մրցող մ'ունին, այն է Նիւ-Եօրք:

Լոնտօնի նաւահանգիստին մեծութիւնը վրայ դաղափար մ'ունենալու համար հետեւեալն յառաջ կբերենք: Կան օրեր որ մէկ օրուան մէջ միայն 300 նաւ կմտնէ, նոյնպէս Լիվըրբուլի մէջ ալ օր կայ, ուր 300 նաւ կմտնէ և 300 նաւ դուրս կելլէ: Անգղիոյ մաքսը տարին 250000000 ելամուտ կբերէ և իր մէջ 1,000,000,000 էն աւելի ապրանք կպարունակէ:

Եթէ Անգղիան, աչխարհիս մէջ վաճառականութեան մէջ առաջինն եղած է, չէ իր գործաւորաց գերազանց և ա-

ւելի վարպետութեամբն, և իր ապրանքներուն աւելի գեղեցկութեան համար է, այլ ամենէն աւելի ժամանակուն համար։

Գաղղիացիք աւելի գեղեցիկ կշինեն, բայց աւելի սուղ ելլելուն համար, աւելի քիչ կծախուի. ասոր ալ պատճառը սա է թէ, Անգղիացիք իրենց դործելու նախնական նիւթերն իրենց քաղաքին մէջ առատօրէն կդտնեն. այս նիւթն է հանգային ածուխն. ինչպէս որ յայտնի է թէ Գաղղիա, Անգղիոյ չափ հանգային ածուխ չունի. ասոր համար է որ 1814էն մինչև 1850, Անգղիացիք այնքան վար իջեցուցին բամբակեղենք, որ 1814ին 100 ֆրանքի ծախածնին մինչև 12 կամ 13 ֆրանքի իջեցուցին։

Քաղաքի մը վաճառականութեան յառաջադիմութեան ամենէն կարևոր պարագայն է ածուխն, ինչպէս որ Նորվիչ, որ ժէ. դ դարուն, Անգղիոյ Գ. քաղաքն էր, այսօր ժէդն է, 70000 բնակիչ ունենալովն հանգերձ։ Նոյնպէս Պրիսթօլ որ Լոնտոնէն ետքն, Բ. քաղաքն էր այսօր Լ.դն եղած է։

Մեր օրերուն վաճառականութեան մեծ չարժումը, ժողովուրդք և հարստութիւնը տեղափոխեց. ինչպէս հիւսիսային Ամերիկեան կողմն, Հիւսիսըրի և Սէվերնի բերաններէն անդին, ուր հանգային ածուխի մեծ աղբիւրները և երկաթեայ հանգերը դանուելով, գործարաններն այն կողմերը հաստատուած են։

Այս պատճառաւ, սոյն դաշտին այսինքն Անգղիոյ սոյն փոքրիկ քաղաքներն աւելի մեծ քաղաքներու փոխուած են, և թէ Մանչեսթեր, Լիտ, Պիրմինկամ, Շեֆիլտ 200000 բնակիչ ունին, որք 150 տարի առաջ, հազիւ 4, 5 կամ 6000 բնակիչ ունին։

Անգղիոյ մէջ 30 մեծ հանգեր կան ածուխի, որոնցմէ միայն 4ն ամենէն կարևորներն են։

Առաջիններն են Նորթումպերլանտինն ու Տիւրհամինն։ Այս դաշտին մէջ եղած վաճառականութիւնն է հանգային ածուխն, ուրիշ տեսակ դործարաններ չունի, բայց միայն

վերոյիշեալ ապրանքն նոյնքան առատ է, որան հանելն ու ծախելը խիստ դիւրին ըլլալուն բոլոր բնակիչք խիստ հանդիստ կապրին։

Աբդարև, Թուխնի և Թինի եզերք վրայ 100,000 ն աւելի հանդային ածուխ հանող գործատուներ կան, Թուխտ և Թին, դեռ մ'է, որոյ վրայ Նիւքաստրըլ չինուած է, որ նոյն ինքն ալ հանդային ածուխի կեդրոն է. ասկից միայն կերթայ Լանաօնի, Անգղիոյ հարաւային արևելեան կողմերու բոլոր գաւառին ածուխը։

Նիւքաստրըլի աւազանն 58000 մղոն երկայնութիւն և 24 մղոն լայնութիւն ունի։ Ամեն տարի 37,000,000 մեթրական քինթօ ածուխ կհանուի։

Ասկէ հոգն եկող Բ. աւազանն է Կալի թերակղզւոյն միջօրէական կողմի հանդն, որնոր ևս խիստ մեծ է։ Հաշուած է թէ, այս աւազանին մէջ գտնուած ածուխն Անգղիոյ համար 4000 տարի կբաւէ։

Կալի քաղաքը մեծ գործարաններ (երկաթի) ունի, ուր գործաւորք կաշխատին երկաթ հանելու։

Գ. Հանդը դէպի ծովը չտարածուիր, այլ Վարվիքի, Սթաֆֆորտի և Եօրքի կոմսութեանց վրայ։ Հոս կշինուին գանակ, ածելի և սղոց։ Պիրմինկամի մէջ մեքենայներ կշինուին. 270000 հրացան տարին։ Մէկ լաօսքով այս քաղաքին մէջ այնքան երկաթով կզբաղին, որոյ համար անգղիացիք անգամ դժուխային երկիր կկոչեն։

Դա հարկ է Եօրքշիրի, հարաւային կողմն և Լանքաստըրի կոմսութիւնն։

Եօրքշիրի մէջ, Լիդը բուրմեղենի կեդրոնն է, իր բուրմը կընդունի Հիւլ քաղաքէն, յետոյ Գերմանիայէ, Ռուսիայէ, Բօլճնիայէ և Օսթրալիէ. բայց անգղիական արուեստին ամենէն մեծ քաղաքն է Մանչեսթրը որ կգտնուի Լանքշիրի մէջ։

Մանչեսթրը 2000 գործարաններ ունի թէ քաղքին և թէ իր շրջակայից մէջ։ 500000 գործաւորներ կբանին, որոնցմէ 100000 տղայ են։ Էքօսիայի մէջ ալ Սլասքօ հրաշակաւոր է, որ կեդրոնատեղի է բամբակեղինայ։

Անգղիական Հարստութիւնն, այս պատճառաւ արհեստից առթիւ, անկարելի երեւցածի չափ աւելցած է։

1858, մաքսի հաստատ եկամուտն եղած է 264,000,000 անգղիական ոսկի, այսինքն 6,850,000,000 ֆրանք, նա չմոռնալով թէ հարկի դրածներն էն քիչը 100 ոսկին կանգնէ։ Բայց այս մեծ հարստութիւնը միայն մէկ ձեռաց մէջ ժողոված չէ, ինչպէս որ այնպէս կկարծուի ընդհանրապէս։ Անգղիոյ մէջ 47 հոգիէն աւելի կան, որք 30000 անգղիական ոսկի այսինքն 1250000 ֆրանք եկամուտ ունին. 512 հոգի 40,000 ոսկիէն աւելի. և 11000 ալ 1000 ոսկիէն աւելի։ Մէկ խօսքով Մեծն Բրիտանիոյ մէջ անհամար ընտանիքներ կան որ 100 էն մինչև 25 ոսկի եկամուտ ունին. սոքա միջին դասի ժողովուրդը կկազմեն։

Անգղիական պիտոճէն 175,000,000 է բայց պէտք է դիտնալ, թէ կառավարական այս պիւտճէէն զատ, Անգղիան դքսութեանց և կղերաց մասնաւոր պիւտճէներն ունի, որոնց կառավարութիւնը չընդվիլէր։

Անգղիան, նոր ազգաց մէջ, ամենէն աւելի պարտք ունեցող ազգն է։ Այս պարտքն, առանց խառնելու Հնդիկական պարտքի, 20,000,000,000 էն աւելի կելլէ. որուն տարեկան շահն է 150,000,000։ Բայց այս պարտքը նոր եղած չէ. պի 1865 էն միայն երկու միլիառութիւններ ըրած է։ Մէկը 500,000,000ի դերեզաց ազատութեան համար. միւսն 250 միլիոնի Իրլանտացւոց հայ ճարելու։ Ասկէ իրաւ Եւրոպիոյ մէջ առաջին ազգն է որ իր պարտքն օր ըստ օրէ կփճացնէ. 1815ին որ 21,000,000,000 էր, այսօր միայն 20,000,000,000 է. ուստի կրնանք հետևցնել, որ Անգղիա, այսօր Եւրոպական ազգաց մէջ ամեն ձախորդութեանց կրնայ դիմանալ։

ՏԷՐ ԵԼԻՍԵԱՆ
ՏՈՒԹՈՐ Մ. Բ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ
ԳՐԱՍԵՆԵԱԿՆ Է. ՎԼԻԶԻՐ ԽԱՆ ՎԱՐԻ ՅԱՐԿ ԹԻՒ 21

Ի ՊՕԼԻՍ։ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Տ. Կ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ